

Social Work

&

Education

©SW&E, 2016

Morenko, O. (2016). Формування психологічної культури майбутніх соціальних педагогів, *Social Work and Education*, Vol. 3, No. 1., pp. 21-27.

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

O. M. Morenko,

Lecturer at the Department of Social Work, Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy

O. M. Моренко,

викладач кафедри соціальної роботи, Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія,

Zaporizhzhia, Ukraine

м. Запоріжжя, Україна

moreon12@gmail.com

Article history:

Received: January, 2016

1st Revision: March, 2016

Accepted: May, 2016

Аногація. У статті розглянуто поняття психологічної культури, її місце в психічному та професійному житті людини, вивчено основні її компоненти та особливості формування і становлення в підготовці майбутніх соціальних педагогів.

Зазначено, що психологічна культура виступає складовою загальної культури людини і сприяє її самореалізації, успішної соціальної адаптації та задоволеності життям. Встановлено, що немає єдиного підходу в розумінні шляхів, способів і засобів її формування у студентів у закладах освіти, а в подальшому і в майбутніх соціальних педагогів. З'ясовано, що це поняття утворилося внаслідок перетину різних наукових сфер: філософії, культурології, соціології, етики і психології; перші психологічні дослідження означеного феномена виникли на початку ХХ століття в межах психоаналітичної теорії особистості; є багатомірним та системним психічним явищем, яке має ієрархічну багаторівневу будову і багатокомпонентний склад.

Визначено, що психологічна культура соціального педагога охоплює професійне соціальне спілкування, взаємодію, високий рівень професійної і етичної мотивації, що формується у процесі фахової підготовки у закладі освіти та охоплює: самоосвіту та самовиховання, формування психологічної грамотності та її постійне вдосконалення, розвиток навичок саморегуляції та рефлексії; організацію психологічних тренінгів, упровадження форм індивідуального та групового консультування, психокорекцію негативних психічних якостей і властивостей.

Ключові слова: соціальний педагог; психологічна культура; заклад освіти.

Вступ

Становлення та розбудова нового соціально-економічного устрою суспільства створили реальні передумови для фундаментальних перетворень в економіці, науці, культурі. Вони відбуваються на основі суттєвої модернізації національної системи освіти, зростанні ролі етнічних, культурних факторів та національної самосвідомості. Ці зміни закономірно та об'єктивно підвищують вимоги до професійної компетентності фахівців-освітян, їх професіоналізму, здатності відповідати вимогам часу. Провідна роль у реалізації стратегічних завдань в освітній сфері належить працівникам освіти, професійна діяльність яких у сучасних соціально-педагогічних реаліях значно ускладнюється, оскільки оновлюються її цільові, змістові, методичні, технологічні та інші параметри. Відповідно суттєво модернізуються вимоги до педагога як особистості та професіонала, що передбачає якісно інший рівень психологічної культури, ціннісних орієнтацій, творчого потенціалу і здатності до постійного самовдосконалення тощо.

У процесі становлення сучасного освітнього простору задача формування і розвитку професійної психологічної культури майбутніх педагогів представляє безперечний інтерес, як для психологічної науки, так і для педагогічної практики. Готовність педагога до професійної діяльності залежить від рівня розвитку психологічної культури та рівня загальнолюдської культури взагалі, від отриманої загальної і професійної освіти (В. Рибалка). Поверненню сучасному освітньому процесу його культуротворчої ролі присвячені роботи: культурологічний підхід у загальних навчальних закладах (І. Бех, Л. Виготський, І. Зязюн, Г. Костюк, В. Рибалка) та у вищих навчальних закладах (Г. Балл, І. Бех, С. Максименко, В. Рибалка); про необхідність підвищення психологічної культури учнів та виокремлення її як цільового орієнтиру загальної середньої освіти (Г. Костюк, Е. Помиткін, Г. Хомич); про формування психологічної культури в студентів (Б. Ананьєв, І. Зязюн, О. Ігнатович, Я. Коломінський, С. Максименко, Н. Ничкало, Н. Пов'якель, В. Рибалка).

Мета статті: розглянути поняття психологічної культури, її місце в психічному та професійному житті людини, вивчити основні компоненти психологічної культури, особливості її формування і становлення в підготовці майбутніх соціальних педагогів.

Виклад основного матеріалу

У сучасних дослідженнях психологічна культура представлена як:

- частина культури, що сприяє адекватній взаємодії з навколишнім світом (К. Абульханова-Славська, А. Асмолов, І. Зімяня, І. Дубровіна, О. Мотков);
- самостійний психологічний феномен, що дозволяє людині будувати стосунки зі світом в широкому сенсі слова, самим собою та іншими (Л. Колмогорова, Н. Певзнер, В. Семікін);
- особистісне утворення, що піддається постійним змінам ззовні, відображає індивідуальність його носія (М. Бахтін, М. Мамардашвілі).

Психологічна культура виступає складовою загальної культури людини і сприяє її самореалізації, успішної соціальної адаптації та задоволеності життям.

Водночас, проблеми вивчення психологічної культури як важливої складової професіоналізму педагога та її впливу на успішність професійної діяльності є не до кінця вивченими. «Психологічна культура» – порівняно нове поняття і поки що доволі рідко використовується в українській науковій літературі.

Однак психологічна культура належить до таких понять, щодо яких нині тривають наукові дискусії. Як зазначає І. Мороз, існують окремі підходи, які по-різному трактують сутність, зміст, структуру та складові елементи психологічної культури. Немає і єдиного підходу в розумінні шляхів, способів і засобів її формування у студентів на навчальних заняттях у закладах освіти, а в подальшому і в майбутніх педагогів. Це поняття утворилося внаслідок перетину різних наукових сфер: філософії, культурології, соціології, етики і психології. Для того, щоб розкрити суть «психологічної культури», розглянемо уявлення про «культуру» як загальнонаукову категорію.

Психологічні дослідження феномена психологічної культури виникли на початку ХХ століття в межах психоаналітичної теорії особистості (З. Фрейд).

Згідно з концепцією Л. Виготського, культура суспільства є найважливішою умовою, засобом та фактором розвитку психіки людини. На думку вчених, зв'язок культури і людини нерозривний, культура – основний спосіб життя людей. Як зазначає А. Зімяя, «загальна культура визначається сформованістю, стійкістю основних планів відношення до світу, до себе і характером їх вираженості в поведінці. Вона передбачає внутрішню культуру (такт, гідність, повага іншого, відповідальність тощо)». В. Семікін вважає, що ця «внутрішня культура» є не що інше, як «психологічна культура», тобто певна якість внутрішнього психічного життя людини як суб'єкта, особистості і індивідуальності. «Психологічна культура є ядром загальної культури людини, яка виступає її внутрішнім планом або контуром: «культура стосунків, культура інтелектуальної діяльності і культура саморегуляції – утворюють внутрішній, інтелектуально-афективно-вольовий, ціннісно-смісловий план загальної культури людини. Культура наочної діяльності, культура поведінки і культура спілкування є зовнішнім контуром, в реалізації якого виявляються особливості внутрішнього» (Іванова, 2003, с. 90).

Психологічна культура – це багатомірне та системне психічне явище і його слід розглядати, насамперед, в діалектичній єдності загального, особливого і поодинокого проявів людської психіки. Вона сполучає в собі як загальне, наприклад, загальнолюдські цінності й соціальні норми, як особливе – своєрідність етнічного менталітету і способів соціальної взаємодії, одиничне – індивідуально своєрідний стиль стосунків, поведінки і діяльності.

З огляду на думку М. Певзнера, важко не помітити, що науковець зосереджується на такому понятті, як психологічна культура педагогів, і розглядає її як інтеграційне новоутворення особистості, яке охоплює взаємозв'язані психологічні властивості, є ядром структури професійно-важливих якостей, виконує ціннісно-регуляторну функцію психіки в професійній діяльності, і забезпечує високий рівень її успішності, а також саморозвиток і

самореалізацію особистості як у професії, так і в межах життєвої стратегії в цілому (Мотков, 2011).

Психологічна культура має ієрархічну багаторівневу будову і багатокомпонентний склад. Тут виявляються і особливості сприймання іншої людини, і глибина її розуміння, і адекватність знань про неї, характер переживань, пов'язаних із іншою людиною, а також вміння спілкуватись, співпрацювати та продуктивно виконувати спільну справу. Психологічна культура постає як єдність знань, ставлень, переживань і життєвого досвіду людини.

Як зазначає О. Мотков, психологічна культура складається з двох компонентів – психологічних знань і загальної культури людини. На його думку, у педагогічному середовищі більшим попитом користується перший компонент. У цьому контексті питання підвищення психологічної культури викладача (педагога) особливо актуальне і його розв'язання покладається як на процес самоосвіти викладача, так і соціально-психологічну службу освітньої установи, зокрема на педагогів-психологів (Мотков, 2011).

Р. Кокоева розглядає психологічну культуру сучасного педагога як специфічну модель, що охоплює професійне соціальне спілкування, взаємодію, високий рівень професійної і етичної мотивації. Це підвищує успішність особистості як у межах професії, так і в межах життєвої стратегії в цілому.

У ряді досліджень психологічна культура постає як необхідний елемент результату освітньої практики різного рівня освітніх організацій. У науковій літературі існує погляд на психологічну грамотність як базовий елемент психологічної культури. Психологічна грамотність, як компонент психологічної культури, на думку Л. Колмогорової є засобом оволодіння психологічними знаннями (фактами, уявленнями, поняттями, законами і т.д.), вміннями, символами, правилами і нормативами в сфері спілкування, поведінки, психічної діяльності і т.д. (Колмогорова, 2001, с. 112).

Система освіти володіє безсумнівним пріоритетом у вирішенні завдання підвищення психологічної грамотності студентів, оскільки саме освіта має потенціал для створення умов, що забезпечують розвиток здібностей особистості в самопізнанні та творенні культури суспільства. Необхідно відзначити, що особливе значення підвищення психологічної культури, психологічної грамотності визначається для представників педагогічних спеціальностей, однак досліджень з даного питання в даний час явно недостатньо: розглядаються або компетентнісний, ціннісний аспекти культури, або загальнокультурні аспекти, наприклад, дослідження кросскультурної грамотності майбутнього вчителя. Професійна діяльність соціального педагога, що реалізується через педагогічне спілкування, в якому розвиваюча, навчальна та виховна функції злиті в єдине ціле, забезпечує не тільки залучення учнів до культури суспільства, що виражається в певній мірі навченості учнів, а й забезпечує повноцінний особистісний розвиток майбутніх поколінь, представлений життєвою компетентністю учнів. Тим часом, реалізувати фасилітативну функцію спілкування соціального педагога, не можливо без наявності психологічної грамотності педагога, для забезпечення стимулювання осмисленого навчання та

саморозвитку учнів. Вирішення цієї проблеми передбачає розвиток у студентів – майбутніх педагогів психологічної культури і, в першу чергу, психолого-педагогічної грамотності. формування психологічної компетентності, що забезпечує ефективність поведінки, діяльності або соціальної взаємодії з людьми. Спостережливість, уважність до людей, психологічна проникливість, вміння адекватно сприймати самого себе і інших людей, прогностичні здібності, чуйність до людей, розвиток емпатії і вміння співпереживати, прагнути до емоційної стабільності, чуйності, доброзичливості, великодушності, милосердя, відчуття власної гідності, відчуття гумору, умінню спілкуватися з різними людьми, адекватно сприймати і передавати інформацію. Отже, можна припустити, що процес навчання в школі, а, отже, і розвиток особистості дитини сьогодні здійснюється педагогами, що володіють іноді недостатньо високим рівнем психологічної грамотності (Нечипоренко, 2007, с. 122).

Психологічна культура є інтеграцією психологічних якостей, властивостей, навичок, вмінь і компетенцій педагога вищої школи. Вона є результатом не лише соціалізації й освіти, але також особистісних зусиль щодо поєднання та гармонізації власних життєвих інтересів і потреб з інтересами навколишнього світу і соціуму, здатністю до самоуправління, саморегулювання, самоконтролю, рефлексії та ін. Високий рівень психологічної культури є одним із найбільш гармонійних психологічних утворень серед психолого-педагогічних характеристик педагога.

Аналіз різних підходів щодо структури психологічної культури показав, що це поняття є багатоаспектним і системоутворюючим чинником сукупності професійно-психологічних значущих рис соціального педагога, його психологічних знань, навичок, вмінь і практичної здатності самоуправляти своєю поведінкою під час вирішення будь-яких педагогічних завдань. Як системоутворюючий чинник, психологічна культура відображає рівень психологічної зрілості особистості педагога, міру його людяності й толерантності. Психологічна культура забезпечує безпеку, гуманність і успішність різних форм взаємодії людей не тільки в системі «педагог – учень», але й «педагог – педагог», «педагог – громадськість», «педагог – сім'я» (Бондарчук, 2014, с. 118).

Виділення психологічної культури, як однієї з найважливіших складових професіоналізму педагога, зумовлене специфікою його педагогічної діяльності, спрямованої на формування особистості, здатної як сьогодні, так і у майбутньому відтворювати й збагачувати суспільство, формувати гармонійну особистість у комплексі інтелектуальних, професійних, морально-психологічних, соціальних якостей (Кот, 2004, с. 124).

Зміст роботи з розвитку психологічної грамотності студентів обумовлено самою сутністю цього поняття. Освітній процес необхідно спрямувати на освоєння майбутніми соціальними педагогами ряду компетенцій, що передбачає в першу чергу, освоєння знань в їх теоретичному і аксіологічному аспектах. Теоретична підготовка забезпечить освоєння знань і вмінь (комунікативних, рефлексивних, регулятивних), що сприятиме цілеспрямованому руху студентів від психологічної грамотності до психологічної культури. Аксіологічний аспект

передбачає осмислення нового знання, його суб'єктивізації, розуміння і включення в образ світу людини, якому надано це знання. Досягнення осмисленого навчання (по К. Роджерсу) можливо забезпечити за рахунок використання в процесі фахової підготовки різноманітних організаційних форм та методів навчання (проблемного; інтерактивного навчання: групова дискусія, ділова гра; соціально-психологічний тренінг та ін.).

Висновки

Психолого-педагогічна програма формування психологічної культури педагога у процесі фахової підготовки повинна охоплювати: самоосвіту та самовиховання, формування психологічної грамотності та її постійне вдосконалення, розвиток навичок саморегуляції та рефлексії; організацію психологічних тренінгів, упровадження форм індивідуального та групового консультування, психокорекцію негативних психічних якостей і властивостей.

Подальшого дослідження потребує розроблення та впровадження психологічних рекомендацій щодо формування та розвитку елементів психологічної культури як необхідної складової професійної майстерності майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу.

Література

Іванова Т. В. Культурологічний підхід до формування педагогічної майстерності / Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти: монографія. – К.: 2003. – С. 83-95.

Козырская, И. Н. Компоненты и функции психологической культуры / И. Н. Козырская, М. Б. Оспанова // Научный потенциал – 2013. – №2(11). – С. 64-67.

Нечипоренко В. В. Формування життєвих компетенцій в учнів з обмеженими можливостями здоров'я в умовах системного розвитку навчально-реабілітаційного центру // Педагогічна наука та освіта: Збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. – Вип. І. – Запоріжжя, ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2007. – 252 с.

Колмогорова Л. С. Возрастные возможности и особенности становления психологической культуры учащихся: дис. д-ра псих. наук. 19.00.07 / Колмогорова Л. С. – М., 2001. – 385 с.

Кот Г. М. Формування психологічної культури керівників загальноосвітніх шкіл у системі післядипломної освіти: дис. канд. псих. наук: 19.00.07 / Кот Г. М. – Центральний ін-т післядипломної педагогічної освіти АПН України. К., 2004. – 250 с.

Мотков О. И. Психологическая культура в мозаике личности / Мотков О. И. // Сборник тезисов XII Международных чтений памяти Л. С. Выготского. «Знак как психологическое средство: субъективная реальность культуры» – 2011. – С. 246–252.

Психологічна підготовка керівників освітніх організацій до діяльності в умовах змін: посібник; за наук. ред. Бондарчук О. І. – К.:Ун-т менеджменту освіти НАПН України, 2014. – 194с.

FORMATION OF THE PSYCHOLOGICAL CULTURE OF FUTURE SOCIAL EDUCATORS

O. M. Morenko, *Lecturer at the Department of Social Work, Khortytsia
National Educational and Rehabilitation Academy*

Abstract. *The article deals with the concept of psychological culture, its place in the mental and professional life of man, basic components and peculiarities of its formation in the proces of future social educators training in educational institutions.*

It is stated that psychological culture is a component of the general human culture and contributes to its self-realization, successful social adaptation and life satisfaction. It is established that there is no single approach in understanding of the ways, means of its formation in students and future social educators in educational institutions. It is found that this concept was formed as a result of the intersection of different scientific fields: philosophy, cultural studies, sociology, ethics and psychology. The first psychological studies of this phenomenon emerged in the early twentieth century within the framework of psychoanalytic theory of personality. It is a multidimensional and systemic psychic phenomenon that has a hierarchical multilevel structure and multicomponent composition.

It is determined that the psychological culture of the social educators encompasses professional social communication, interaction, high level of professional and ethical motivation, which is formed in the course of professional training in the educational establishment and covers: self-education and self-education, formation of psychological literacy and its constant improvement, and perfect improvement; organization of psychological trainings, introduction of forms of individual and group counseling, psychocorrection of negative mental qualities and properties.

Key words: *social educator; psychological culture; educational institution.*